

Odborný článek

K některým nejasnostem výkladu a formy právního jednání ve světle judikatury Nejvyššího soudu

Christian May

Autor je absolventem Právnické fakulty Univerzity Palackého. V současné době působí jako advokátní koncipient. Jeho specializací je zejména obchodní právo a ochrana osobních údajů. Ve volném čase se věnuje kinematografii, literatuře a tvorbě videí.

Abstrakt

Představený článek se zabývá tématem výkladu právního jednání, konkrétně ujednání o formě, která je předepsána pro jednání následující po uzavření samotné smlouvy. Autor se ve článku zabývá ustálenou judikaturou Nejvyššího soudu a podrobuje ji své kritice z několika různých hledisek. Kritika směřuje zejména proti přepjatému formalismu, ke kterému současné stanovisko Nejvyššího soudu podle názoru autora vede. Autor v tomto spatřuje porušení judikatury Ústavního soudu.

Abstract

The author focuses on the topic of interpretation of contractual provision on the required form for all future legal actions between the two parties. The author analyses the current case law of the Supreme Court of the Czech Republic and criticizes it from several viewpoint. His critique focuses especially on the unnecessary formalism to which the current opinion held by the Supreme Court inevitably leads. The author hold an opinion that this consequence violates the case law of the Constitutional Court of the Czech Republic.

V následujících řádcích se hodlám zabývat kritickou analýzou rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. dubna 2017. Toto rozhodnutí bylo uveřejněno pod sp. zn. 23 Cdo 3085/2016.

1. Skutkový stav

Žalobkyně byla na základě smlouvy o dílo coby zhotovitel povinna zhotovit rekonstrukci odvodnění výsypky, a to do června 2011. Dle smlouvy byl vznik práva na zaplacení ceny za dílo vázán na vyhotovení předávacího protokolu a jeho potvrzení odpovědnou osobou pověřenou objednatelem, tj. žalovanou. Na základě potvrzení předávacího protokolu mohla být následně osobou žalobkyně vystavena faktura se splatností 45 dnů.

Rozsah provedených prací byl po jejich dokončení předložen ve formě kompletního zápisu ve stavebním deníku žalované k odsouhlasení. Žalovaná zápis odsouhlasila. Vzhledem ke skutečnosti, že žalovaná cenu za dílo neuhradila, obrátila se žalobkyně se svým nárokem na civilní soud. Soud prvního stupně uzavřel, že zápis ve stavebním deníku má povahu předávacího protokolu, jehož vyhotovení bylo poslední z podmínek pro vznik práva žalobkyně na zaplacení kupní ceny, a uložil žalované povinnost cenu zaplatit.

Krajský soud v Ústí nad Labem rozsudkem č. j. 1 Cmo 192/2015-161 výrok, kterým byla žalované uložena povinnost zaplatit žalobkyni ujednanou cenu za dílo, zrušil. Důvodem byla dle poněkud nepochopitelné argumentace krajského soudu skutečnost, že zápis ve stavebním deníku do přesně určené části,¹ který byl řádně podepsán odpovědnou osobou určenou žalovanou, nelze hodnotit jako předávací protokol předvídaný smlouvou o dílo, neboť z něj nevyplývá vůle žalobkyně jako zhotovitele dílo předat a vůle žalované jako objednatele dílo převzít.

2. Řízení před Nejvyšším soudem

Žalobkyně napadla rozhodnutí odvolacího soudu dovoláním. Dovolacím důvodem, který žalobkyně uvedla, bylo nesprávné právní posouzení věci odvolacím soudem představující zásadní odchýlení od ustálené rozhodovací praxe Nejvyššího soudu.

Argumentace žalobkyně spočívala v tvrzení, že smlouva o dílo, která byla mezi stranami uzavřena, neobsahovala žádné zvláštní požadavky na náležitosti předávacího protokolu. Není proto důvodu, aby písemný výčet prací předložených druhé straně za současného potvrzení pověřenou osobou nemohl být považován za předávací protokol vyžadovaný smlouvou.

Nadto žalobkyně dodala, že žalovaná byla v jiném závazkovém vztahu, avšak ve vztahu k totožnému předmětu díla, zhotovitelem vůči třetí osobě (žalobkyně byla subdodavatelem žalované), a této třetí osobě dílo předala. I z následného chování žalované a dispozice s dílem jako takovým tak lze vyvodit závěr, že dílo bylo řádně předáno a převzato. Považovala-li by totiž žalovaná dílo za nedokončené, event. nepředané, jen těžko by mohla s věcí disponovat.

Nejvyšší soud z poměrně těžko pochopitelných důvodů dovolání v rozsahu nároku žalobkyně na zaplacení ceny za dílo zamítl. V neúplném a velmi nepřesvědčivém odůvodnění Nejvyšší soud uvedl téměř učebnicovou poučku: „...byla-li podmínkou převzetí a předání díla existence oboustranně

podepsaného protokolu o předání a převzetí díla, tvoří existence takového protokolu hmotněprávní podmínku předání a převzetí díla.“ S uvedeným závěrem lze v obecné rovině nepochybně souhlasit. S čím však nelze souhlasit, je přepjatý formalismus, z kterého není navíc ani patrné, co ještě lze považovat za předávací protokol a co už nikoliv.

Jako naprosto bizarní se pak jeví odkázání žalobkyně nejprve na podání žaloby na plnění, jejímž petitum je uložení povinnosti podepsat protokol o převzetí. Soud tak závěrem uvádí, že podmínkou pro přiznání nároku žalobkyně soudem na zaplacení ceny za prokazatelně dokončené a předané dílo je podání dvou žalob. První žalobou se žalobkyně musí domáhat povinnosti žalované konat, která spočívá v podpisu protokolu o předání díla. Teprve v případě úspěchu ve věci (a vymožení povinnosti) je dle Nejvyššího soudu žalobkyně aktivně legitimována k podání žaloby na zaplacení peněžité částky představující cenu za dílo.

Pomineme-li naprostou neagilnost a neobratnost tohoto řešení, které je navíc zcela bezdůvodnou procesní zátěží obecných soudů, dostáváme se k zásadnímu kameni úrazu, kterým je reálná dobytost pohledávky, která zhotoviteli vůči objednateli zhotovením díla vzniká. Smlouvy o výstavbě, jejichž hodnota prováděného díla dosahuje miliardových částek, nejsou v České republice výjimkou. Odhlédneme-li od zpravidla přítomného zájmu stran na existenci dobrého obchodního jména, lze si poměrně jednoduše představit situaci podobné výše popsanému skutkovému stavu, ve kterém zhotovitel v souladu s analyzovaným rozhodnutím Nejvyššího soudu přistoupí nejprve k žalobě na splnění povinnosti podepsat protokol o převzetí. Vzhledem k požadované přiměřenosti² pokuty, kterou je soud, event. exekutor, oprávněn ve vykonávacím, event. exekučním, řízení uložit, se nabízí otázka, zda není pro objednatele výrazně ekonomičtějším řešením snášet opakované ukládání pokut. V neposlední řadě se reálná doba vymožení pohledávky neúnosným způsobem prodlužuje a zhotovitel je nucen nést související negativní (v některých případech až fatální) ekonomické dopady.

Uvedené rozhodnutí bohužel není ojedinělým excesem, neboť vychází z ustálené rozhodovací praxe Nejvyššího soudu, který v minulosti ve svých rozhodnutích k obdobným závěrům opakovaně dochází, srov. 23 Cdo 799/2009³ či 23 Cdo 1168/2011.⁴

Ačkoliv výše uvedené rozhodnutí Nejvyššího soudu považuji za těžko obhajitelný exces pramenící z formalismu dovedeného do obludných rozměrů, považuji za důležité rozhodnutí analyzovat z pohledu aktuální úpravy soukromého práva a posoudit jeho použitelnost v obdobných případech ve světle rekodifikace.

3. Výklad právního jednání podle obsahu

Pravidlo *falsa demonstratio non nocet*, jehož nejvýraznějším projevem je ustanovení § 555 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále jen „OZ“), které výslovně vylučuje formalistický výklad právního jednání. Je tedy lhostejno, jak je předmětné právní jednání označeno, případně zda není označeno vůbec, při výkladu daného jednání je vždy nutno vycházet z jeho obsahu. Uvedené pravidlo však není novinkou zavedenou rekodifikací, nýbrž obecným a racionálním východiskem soukromého práva po mnoho let. Je proto více než s podivem, že nejvyšší článek v soustavě soudnictví při rozhodování opětovně opomíná uvedené východisko aplikovat. Na nereflektování pravidla Nejvyšším soudem upozorňuje i odborná veřejnost.⁵

V souvislosti s výkladem právního jednání stran týkajícího se vyhotovení předávacího protokolu stojí za zmínku připomenutí notoriety, že určité právní jednání může být obsaženo na více listinách. Uvedené však platí i naopak, tedy na jedné listině může být obsaženo více právních jednání. Listinou je v uvedeném případě stavební deník, který se pravidelně skládá z více listů a jehož účelem je doložení a potvrzení toho, jak a v jakém rozsahu byly stavební práce prováděny. V souladu s možností existence více právních jednání na jedné listině však není vyloučeno, aby součástí stavebního deníku byl protokol o předání a převzetí stavby v podobě zamýšlené stranami. Dojde-li tedy k inkorporaci právního jednání směřujícího k předání a převzetí stavby do stavebního deníku, nelze proti takovému jednání nic namítnout. Účelem vyhotovení protokolu je posílení důkazní situace stran vztahující se k předání a převzetí díla, neboť je-li protokol vyhotoven s náležitou pečlivostí, věrně odráží faktický stav a slouží jako podklad pro následnou fakturaci, uplatňování práva z vad apod. Není důvodu pochybovat o tom, že stranami vyhotovený protokol, byť je součástí stavebního deníku, velmi obstojně plní tento zamýšlený účel.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu se tak nachází ve zcela příkrém rozporu s judikaturou Ústavního soudu, který se k problematice výkladu právního jednání jednoznačně a opakovaně vyjadřuje. Uvádí tak, že „*Při výkladu smluvních ustanovení je nutno dát přednost skutečné vůli účastníků smlouvy před formálním projevem této vůle.*“⁶⁶ či „... *právní závěry bez zohlednění konkrétních okolností, za nichž byly smlouvy uzavřeny a poté realizovány a které vyšly dokazováním najevo, nelze považovat za ústavně konformní.*“⁶⁷ Skutečná vůle účastníků je v tomto případě zřejmá, neboť k předání a převzetí díla fakticky došlo a z dalšího chování stran je zřejmé, že strany provedené právní jednání považují za bezvadné. Následné napadení domnělého nenaplnění formálního předpokladu pro vznik nároku na zaplacení ceny za dílo je zjevně účelovou obranou objednatele vedenou s cílem oddálit platební povinnost.

4. Neplatnost právního jednání jako následek nedodržení formy

Obecné východisko bezformálnosti právního jednání, kterým se rekodifikované soukromé právo vyznačuje, neplatí absolutně. Ustanovení § 582 odst. 1 OZ výslovně stanovuje, že právní jednání je neplatné, není-li učiněno v odpovídající formě, je-li taková forma vyžadována. V první řadě může požadavek určité formy právního jednání stanovovat zákon.⁸ Kromě zákonem vymezených případů musí být právní jednání činěno v určité formě také tehdy, vyžaduje-li to vůle stran závazku. O neplatnosti právního jednání jako následku nedodržení formy ujednané stranami budiž pojednáno níže. Ustanovení § 40 odst. 1 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen „OZ64“), které Nejvyšší soud při posuzování shora vypsání skutkového stavu aplikoval a které OZ obohacené o možnost konvalidace přejal ve svém ustanovení § 582, výslovně upravuje nedodržení ujednané formy právního jednání.

Dle historické⁹ i současné právní úpravy je tak právní jednání neplatné, není-li učiněno ve formě ujednané stranami. V předmětném případě lze požadavek formy vyčíst ze smlouvy o dílo, dle které je podmínkou pro vznik práva na zaplacení kupní ceny „*vyhotovení předávacího protokolu a jeho potvrzení odpovědnou osobou pověřenou objednatelem*“, tedy existence určitého právního jednání v písemné formě.

Již zmíněná možnost konvalidace právního jednání neplatného z důvodu nedodržení ujednané formy je v tuzemském právu novinkou posilující mj. zásadu *favor negotii*. Právní jednání tedy může

být za určitých okolností platné i tehdy, nebyla-li dodržena jeho forma. Rozlišujeme dva případy konvalidace, a to konvalidaci prostou a konvalidaci plněním. V prvním případě strany dodatečně právní jednání zhojí tak, že jej učiní v požadované formě. Názory odborné veřejnosti ohledně určení okamžiku, ke kterému nastávají účinky zhojení, se rozcházejí. Zcela jistě se přikláním k názoru, že právní jednání je bezvadné s účinky *ex tunc*. Opačný závěr přisuzující konvalidaci prosté účinky *ex nunc* by fakticky znamenal, že se jedná nikoliv o zhojení, ale o nové právní jednání.¹⁰

5. Konvalidace plněním

Domnívám se, že dikce slovního spojení obsaženého ustanovení § 582 odst. 2, věty první OZ, „*nebylo-li již plněno*“ dopadá právě na výše popsaný skutkový stav. Opačný závěr by vyústil v absurdní úsudek, dle kterého je fakticky zhotovené, předané a dokonce následně na třetí osobu převedené dílo formálně dílem řádně neprovedeným, resp. nikoliv řádně dokončeným a předaným.

Plněním se v daném případě rozumí předání díla zhotovitelem objednateli. Domnívá-li se tedy objednatel, že právní jednání nebylo učiněno ve formě ujednané stranami, neměl by dílo převzít. Povinnost převzít dílo společně s případnými důsledky neodůvodněného odmítnutí přijetí stíhá objednatele pouze tehdy, pokud se zhotovitel pokusil o předání řádné, tedy plně v souladu se smlouvou.

Dojde-li však k faktickému převzetí díla objednatelem, zcela jistě tím zrcadlově také dojde k předání díla a nástupu všech účinků s tím spojených. Případná odpovědnost zhotovitele za vady díla tím pochopitelně není dotčena, avšak samotný proces předání, nebylo-li proti němu ničeho namítáno, lze v takovém případě označit za bezvadný, neboť strana objednatele faktickým plněním – převzetím díla – projevila jednoznačnou vůli vyvinout nezbytnou součinnost k naplnění hmotněprávní podmínky sjednané ve smlouvě o dílo.

Možnost konvalidace právního jednání je výrazným posílením autonomie vůle a omezením formalistické ingerence soudní moci do soukromoprávních vztahů. Ve světle výše uvedeného by tak k dnešnímu dni nemělo předmětné rozhodnutí Nejvyššího soudu zcela jistě obstát, neboť na základě samotného jednání objednatele (převzetí díla od zhotovitele a dokonce předání díla třetí osobě) lze usuzovat, že dílo považuje za řádně zhotovené a předané.

6. Obligatorní forma právního jednání určená na základě ujednání stran

Výše uvedené závěry zároveň skýtají otázku, zda lze v duchu nové úpravy považovat obvyklá ustanovení smluv o obligatorní písemné formě v případě jejich změn za relevantní. Uvedené ujednání bývá ve smlouvě umístěno do závěrečných ustanovení a mívá zpravidla následující či obdobné znění: „*Tato smlouva může být měněna pouze na základě dohody smluvních stran učiněné v písemné formě.*“ Neobvyklou není ani tzv. dvojí klauzule o písemné formě.¹¹ Jsou uvedena ustanovení pro strany smlouvy opravdu závazná, nebo se jedná o zbytečná ustanovení, která se, podobně jako např. ujednání o neexistenci nátlaku, tísně či nesvobodě vůle, do smluv umísťuje pouze ze zvyku coby nešťastný relikv prerekodifikační úpravy nevyvolávající žádné právní následky?

Osobně přisvědčuji spíše druhému názoru. Je pravdou, že tento výklad může v praxi znamenat významné zúžení či dokonce absolutní vyloučení množiny případů, ve kterých může potenciálně dojít k neplatnosti právního jednání na základě nedodržení formy sjednané stranami. Vyzdvihuje-li však současné soukromé právo autonomii vůle stran jako jednu z vedoucích zásad, není tato zásada maximou, která ujednání podobná výše uvedenému *de facto* činí obsoletními? Handlar k této problematice uvádí možnost nastání dvou různých následků, a to v závislosti na tom, zda byla forma sjednána účastníky jako konstitutivní (strany nechtějí být vázány při nedodržení sjednané formy), nebo deklaratorní (požadavek formy existuje z jiného důvodu, např. vylepšení důkazní situace stran v případném sporu). V případě konstitutivní formy pak uvádí následující: „*Sjednají-li účastníci formu z toho důvodu, že bez jejího naplnění nechtějí být vázáni, pak nedostatek formy má přirozeně ten následek, že jednání platně nevzniká a účastníci z něj zavázání nejsou.*“¹² Domnívám se, že uvedené tvrzení není odrazem skutečnosti. K obdobným závěrům dochází Šilhán, když uvádí: „*Samotné neformální právní jednání pro opuštění formy nepostačuje. Vyplyvá to jak z § 1758..., tak i z obecné úpravy § 582...*“¹³ Kromě (zřejmě) snahy o umělou redukci počtu obsoletních ustanovení v OZ na minimum již v uvedené argumentaci nenacházím důvodu, proč by měla obstát.

Jsem přesvědčen, že neexistuje jediný důvod k tomu, aby bylo svobodné, byť ústní ujednání stran o změně smlouvy považováno za neplatné pouze na základě existence výše formulovaného obskurního ustanovení v písemném vyhotovení smlouvy. Již samotná ústní dohoda o změně smlouvy uzavřená na základě konsensu stran za současné vážné vůle se těmito změnami řídit vytváří nezpochybnitelný závěr o tom, že si strany přejí smlouvu změnit a vyvolat touto změnou právní následky, aniž by v duchu formalistického přístupu trvaly na existenci tohoto jednání v určité formě. Bylo by absurdní stranám proti jejich skutečné vůli prakticky vnucovat neplatnost jejich dodatečného ujednání. Jediným negativním projevem takového postupu stran by tak mělo být zhoršení důkazní situace strany, která se následně svého práva domáhá.

Pokud mají být tyto závěry aplikovány na výše popsané rozhodnutí Nejvyššího soudu, je zřejmé, že ani v tomto ohledu již nemůže rozhodnutí za současné právní úpravy obstát. I kdybychom snad formu, kterou bylo právní jednání provedeno, považovali za neodpovídající požadavku ve smlouvě, nutně dojdeme k tomu, že nová vůle stran směřuje k převzetí díla a s tím souvisejícím vznikem podmínky pro vznik nároku požadovat zaplacení ceny za dílo. Nově by tak uvedené jednání stran znamenalo splnění veškerých předpokládaných povinností plynoucích ze smlouvy a s výjimkou zaplacení ceny za dílo naplnění hospodářského účelu smlouvy.

Závěr

Analyzované rozhodnutí Nejvyššího soudu by nemělo za současné právní úpravy obstát. Pro tento závěr svědčí hned několik skutečností. V první řadě je zřejmé, že na písemné formě předávacího protokolu nic nemění jeho faktická inkorporace do stavebního deníku, neboť není vyloučeno, aby jedna listina obsahovala více právních jednání.

V případě pochybností o této skutečnosti již rozhodnutí nemůže obstát ve světle výkladu právního jednání podle obsahu, nikoliv dle formy. Při bližším zkoumání skutečné vůle stran je ze samotného jednání stran zřejmý jejich záměr přisoudit tomuto jednání význam a následky zamýšlené a výslovně vyjádřené ve smlouvě, což ostatně potvrzuje i jejich následné chování. Následné napadení platnosti

takového právního jednání jednou ze stran je zjevným oportunismem, který nemůže požívat právní ochrany.

Dalším a nejzásadnějším důvodem je fakt, že i za hypotetické neexistence pravidla *falsa demonstratio non nocet* není důvod pochybovat o následcích právního jednání stran. Strany svým jednáním směřovaly ke vzniku určitých, oběma stranami zamýšlených následků a pro takové jednání zvolily formu, kterou uznaly v daném místě a daném čase za nejvíce vyhovující. Ustanovení smlouvy stanovující určitý kvalitativní požadavek formy právního jednání tak bylo fakticky nahrazeno aktualizovaným, novějším projevem vůle stran, který má s odkazem na zásadu autonomie vůle přednost a nahrazuje předešlá ujednání.

V neposlední řadě je třeba přisvědčit závěru, že i v případě popření neexistence výše uvedených okolností (tj. výkladu právního jednání na základě zjevné vůle stran a širokého pojetí autonomie vůle umožňujícího práva měnit libovolnou formou) by samotné právní jednání bylo konvalidováno způsobem dle § 582 odst. 2 OZ, věta první, tedy faktickým plněním. Nejzazším okamžikem je tak převzetí předmětu plnění a následná dispozice s ním.

Uvedené závěry byly již v minulosti opakovaně potvrzeny Ústavním soudem, a to dokonce za účinnosti OZ64. Nezbyvá tak, než v optimistickém duchu doufat ve výrazný odklon Nejvyššího soudu od hluboce zakořeněné touhy po téměř formulovém procesu.

Zaujal Vás tento článek?

Tímto to končit nemusí. Článek najdete ve webové podobě na:

<https://www.iurium.cz/2018/08/22/vyklad-forma-pravniho-jednani/>

Zapojte se do diskuze. Jakýkoli názor, kritika, nápad či podnět je zde vítán.

Seznam poznámek pod čarou

1 Jednalo se o list č. 037472, který vzhledem k dostatečné specifikaci zcela jistě obстоjí jako samostatná listina.

2 Ustanovení § 351 odst. 1 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

3 „...pokud předávací protokol nebyl podepsán žalovanou, není možné považovat dílo za předané a převzaté a žalobkyně by se mohla po žalované za současného stavu domáhat pouze převzetí díla, nikoliv však doplacení ceny díla...“

4 „...nebyla splněna druhá sjednaná podmínka pro vznik práva na zaplacení ceny díla, tj. protokolární převzetí díla. Pro vznik práva na zaplacení ceny díla tak není rozhodné, že předmět díla byl objednatelem užíván...“

5 MELZER, Filip. TĚGL, Petr a kolektiv. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III. § 419-654.* Praha : Leges, 2014, s. 578.

6 Nález Ústavního soudu ze dne 7. 4. 2011, sp. zn. I. ÚS 2061/08.

7 Nález Ústavního soudu ze dne 7. 4. 2011, sp. zn. II. ÚS 571/06.

8 Typicky ustanovení § 560 OZ.

9 TILSCH, Emanuel. SPÁČIL, Jiří. *Občanské právo: část všeobecná.* Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 164.

10 MELZER, Filip. TĚGL, Petr a kolektiv. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III. § 419-654.* Praha : Leges, 2014, s. 748.

11 Ujednání o povinné písemné formě právního jednání a navazující povinnosti písemné formy právního jednání, které toto ujednání zrušuje.

12 HANDLAR, Jiří. In LAVICKÝ, Petr. *Občanský zákoník. Komentář.* Praha: C.H. Beck, 2015, s. 2099.

13 ŠILHÁN, Josef. In PETROV, Jan. VÝTISK, Michal. BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. Komentář.* 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2017, s. 1710.